

International
JOURNAL OF SOCIAL, HUMANITIES
AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Open Access Refereed E-Journal & Refereed & Indexed
JOSHASjournal (ISSN:2630-6417)

Architecture, Culture, Economics and Administration, Educational Sciences, Engineering, Fine Arts, History, Language, Literature, Pedagogy, Psychology, Religion, Sociology, Tourism and Tourism Management & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:19

2019

pp.867-882

journalofsocial.com

ssssjournal@gmail.com

TURİZMİN DOĞUŞU: SOSYOLOJİK BİR OLGU OLARAK TURİZM NASIL ORTAYA ÇIKTI?

THE RISE OF TOURISM: HOW DID TOURISM EMERGE AS A SOCIOLOGICAL PHENOMENON?

Dr.Öğr.Üyesi Seyit Ahmet SOLMAZ

Harran Üniversitesi, Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu, Turist Rehberliği Bölümü, Şanlıurfa/Türkiye

Article Arrival Date : 14.09.2019

Article Published Date : 15.10.2019

Article Type : Research Article

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.31589/JOSHAS.173>

Reference : Solmaz, A.S. (2019). "Turizmin Doğuşu: Sosyolojik Bir Olgu Olarak Turizm Nasıl Ortaya Çıktı?", Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 5(19): 867-882

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, sosyolojik bir olgu olarak turizmin gelişimini tarihsel geçmişi çerçevesinde irdeleyebilmektir. Aynı zamanda, turizm gelişim sürecinde dünyanın içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve psiko-sosyal durumunun da turizmin ortaya çıkışındaki rolü incelenmeye çalışılmıştır. Araştırma ikincil kaynaklardan yararlanılarak kuramsal olarak hazırlanmıştır. Araştırma kapsamında, tarih öncesi ve tarihi devirlerde turizmin gelişimi ile bu dönemlerdeki turizm motifleri aktarılmaya çalışılmış, turizmin sosyolojik olarak bir olgu haline gelmesinde etkili olan değişkenler ortaya konulmuştur. Bu bağlamda özellikle Mısır, Yunan ve Roma uygarlıklarının turizmin günümüzdeki formuna kavuşmasına önemli katkılar yaptığı belirlenmiştir. Bunun yanı sıra ortaçağda turizm hareketlerinde bir gerileme olduğu görülmüştür. Yakınçağda Sanayi Devriminin yaşanması ve bunun toplumsal yaşamda ortaya koyduğu etkilerle modern turizm hareketlerinin başlamasına zemin hazırlamıştır. Tüm bu çerçevede turizm sosyolojik bir olgu haline gelmiş ve bilimsel bir disiplin olarak incelenmeye başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Sosyoloji, Turizm Tarihi, Turizm Sosyolojisi

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the development of tourism as a sociological phenomenon within the framework of its historical background. At the same time, the role of the socio-economic and psycho-social situation of the world in the development of tourism has been tried to be examined. The research was prepared theoretically by using secondary sources. Within the scope of the research, the development of tourism in prehistoric and historical periods and tourism motifs in these periods were tried to be conveyed and the variables that were effective in making tourism a sociological phenomenon were put forward. In this context, it was determined that especially Egypt, Greek and Roman civilizations made important contributions to the present form of tourism. In addition, there was a decline in tourism movements in the Middle Ages. It has prepared the ground for the beginning of modern tourism movements with the experience of Industrial Revolution in the modern era and the effects it has in social life. In this context, tourism has become a sociological phenomenon and started to be studied as a scientific discipline.

Key words: Tourism, Sociology, History of Tourism, Tourism Sociology

1. GİRİŞ

Günümüzde dünyanın en önemli ekonomik fenomenlerinden biri haline gelen turizm, esasında önemli bir tarihsel süreç sonunda bugünkü formuna kavuşmuştur. Bununla birlikte turizmin tarihsel geçmişini insanoğlunun dünya üzerinde varlık göstermeye başladığı ilk dönemlere kadar da götürmek mümkündür. Bu bağlamda pek çok araştırmacı, turizm hareketlerinin insanoğlunun dünya üzerinde var olmaya başladığı ana kadar götürülebileceğini ifade etmektedir (Gürdal, 1995: 49; Ahıpaşaoğlu ve Arıkan, 2003: 1; Zengin, 2009: 48). Diğer yandan Ahıpaşaoğlu ve Arıkan (2003: 1), seyahat kavramının insanların bir yerden bir yere yer değiştirme amaçlı olarak gerçekleştirdikleri faaliyet olarak ele alındığında, seyahatlerin amacı ne olursa, olsun tekerleğin bile icat edilmediği dönemlere kadar eski bir tarihsel geçmişe sahip olduğunu ifade etmektedir. Ancak şüphesiz ki bu dönemlerde insanların bir yerden bir yere seyahat etmeleri günümüzdeki kadar kolay değildi. Yine de insanların bu dönemlerde, yaradılışları gereği meraklı bir yapıya sahip olmaları, en azından yaşadıkları yakın çevreyi keşfetme noktasında onları önemli ölçüde güdülemiştir. Nitekim günümüzde de insanları turizm hareketlerine katılmaya yönelten içsel faktörlerin başında merak duygusu gelmektedir (Usta, 2002: 14). Bireylerin turizm faaliyetlerine katılmada çok farklı amaçlarının olduğu ifade edilebilir. Ancak tüm bu davranışlarının altında yatan temel güdüleyici faktörün merak ve keşfetme isteği olması, merak unsurunu ön plana çıkarmaktadır.

Turizmin tarihsel gelişimini inceleyen eserlere bakıldığında, pek çoğunda modern turizm faaliyetlerinin sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkma başladığı ifade edilmektedir. Her ne kadar bu eserlerde turizmin tarihsel geçmişinin tarih öncesi dönemlere kadar gittiği ifade edilse de modern anlamda turizmin sanayi devrimi ile başladığı fikrinin daha ağır bastığını ifade etmek mümkündür. Burkart ve Medlik (1988: 3), turizm kelimesinin İngiliz dilindeki kullanımının dahi ancak 19. Yüzyılın başlarında olduğunu ifade etmektedir. Bunun yanında Gürdal (1995: 49) da eserinde günümüzün önemli bir endüstri kolu olarak ülkeler gelir ve ekonomiye canlılık getiren turizmin, endüstri devrimi sonrasında önemli bir gelişim ivmesi yakaladığını ve turizmin günümüzde sosyal, siyasal, kültürel ve insancıl işlevler bakımından daha ilgi çekici hale geldiğini belirtmektedir.

Turizm günümüz dünyasının vazgeçilmez olgularından biri haline gelmiştir. Ulaştığı evrensel boyutlarla esasında turizm önemli bir ekonomik olaydır. Zira turizm endüstrisi, bugün yaklaşık 1 Milyar insanın seyahat ettiği ve 1 Trilyon doları aşkın gelir elde edilen bir endüstri halini almıştır (WTO, 2012). II. Dünya Savaşı'nın ardından en hızlı gelişen endüstrilerden biri haline gelen turizmin (Yavuz, 2006: 162; Kızılgöl ve Erbaykal, 2008; Çımat ve Bahar, 2003: 2; Yıldız, 2011: 54) dünya çapında yaygınlaşması, teknolojinin gündelik yaşamda hızla yer etmesiyle paralellik göstermektedir. Özellikle 80'li yıllardan günümüze kadar ki geçen sürede yoğunluk kazanan global gelişmeler ile beraber (Bahar ve Baldemir, 2007: 55), dünya ekonomisi için önemli bir gelir kaynağı konumuna erişen turizme olan ilgi her geçen gün artmış (Unur, 2004: 114), küresel boyutta her on kişiden birinin çalıştığı dünyanın en büyük endüstrilerinden biri haline gelmiştir (Bahar ve Bozkurt, 2010: 258). Ağırlıklı olarak parasal ve toplumsal bir olay halini alan turizmin, ülke ekonomileri ile uluslararası ekonomik ve politik ilişkilerde oldukça önemli bir rol oynadığı bilinmektedir (Aktaş, 2005: 163). Nitekim hizmet sektörü, ülke gayri safi milli hasıla paylarının büyük bir kısmını oluşturmada (%70-80) ve bunun yaklaşık %30'unu turizm meydana getirmektedir (Gülbahar, 2009: 28). Bu bağlamda dünya turizm endüstrisinin 2014 yılında dünya milli gelirinin %10,9'unu oluşturması öngörülmektedir (Akan ve Işık, 2009: 197).

Ülkelerin kalkınması bakımından ihtiyaç duydukları döviz girdisini sağlayan turizm endüstrisinin (Çeken, 2008: 298) sağlamış olduğu avantajların farkına varan ülkeler, önemli bir ekonomik rekabet avantajı elde etmektedir (Alpar ve Erdem, 2005: 591). Telekomünikasyon ve enformasyon ile birlikte dünyanın üç temel hizmet endüstrilerinden biri durumunda olan turizm (Kızılgöl ve Erbaykal, 2008: 352); ülke ekonomileri açısından oldukça önemli olan milli gelir, ödemeler dengesi ve istihdama büyük katkılar sağlamaktadır (Yavuz, 2006: 162, Öztürk ve Yazıcıoğlu, 2002: 184; Sarı ve Seçilmiş, 2010: 192). Bununla beraber turizm, değişik büyüklükteki iş kollarından oluşan 64 farklı alt sektörle

bağlantılı olması bakımından önemli bir endüstri konumundadır. Ülkeler arasındaki kültürel sınırları ortadan kaldıran turizm sayesinde (Bahar ve Baldemir, 2007: 63) ihracı mümkün olmayan, jeo-ekonomik, sosyo-kültürel varlık, değer ve olaylar ile bazı belirgin hizmetler, ülkeler için döviz sağlayan kaynaklar halini alabilmektedir.

Yukarıda ifade edildiği üzere turizmin ekonomik önemi, ülkelerin bu endüstriye daha fazla duyarlı olmalarını sağlamış, bu durumda turizmin dünya çapında gelişimini hızlandırmıştır. Ancak turizmi yalnızca ekonomik yönlü bir olay olarak değerlendirmek doğru olmayacaktır. Nitekim turizm, ekolojik, siyasi, sosyal ve kültürel yönleri de olan toplum ve sosyal yapı üzerinde önemli rol oynayan uluslararası bir harekettir. Bu nedenle turizmin etkileri veya boyutları ele alınırken, gelir getirici, döviz kazandırıcı ve istihdam yaratıcı ekonomik özelliklerinin dışında, turizmin toplumsal etkileşim üzerindeki rolü de irdelenmeli ve ele alınmalıdır. Bu noktada Karaman ve Avcıkurt (2007), çalışmalarında turizmin toplumsal ve kültürel etkilerinden bahsetmektedir. Bu noktada turizmin gerek bireyler, gerekse toplumsal yapının önemli yapı taşları olan aile, kültür, hayat standardı, sosyal sınıflar ve eğitim gibi faktörler üzerinde önemli bir etkiye sahip olması turizmin sosyolojik bir olgu olarak da değerlendirilmesi gerektiğini ortaya çıkarmaktadır.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, turizm, gerek ekonomik gerekse sosyolojik boyutlarıyla dünyanın en önemli olgularından biri haline gelmiştir. Bu araştırmanın amacı da günümüzde sosyolojik bir olgu olan turizmin nasıl, niçin ve ne şekilde doğduğunu tarihsel süreç içindeki gelişim seyri çerçevesinde ortaya koymak ve tarihsel paradigmadan bir çerçeve çizebilmektedir. Bu bağlamda, araştırmada turizm olgusu, tarih öncesi devirler ve tarih devirleri bağlamında ele alınmış, özellikle ilkçağ, ortaçağ, yeni çağ ve yakın çağda turizmin gelişimi üzerinde etki gösteren önemli olaylar da aktararak turizmin gelişimi üzerinde dünyanın o dönemlerdeki psiko-sosyal ve sosyo-ekonomik durumunun, bu gelişim üzerinde nasıl bir etki ortaya koyduğunu tespit etmeye çalışılmıştır. Bu açıdan turizmin tarihsel gelişimi genel hatlarıyla literatürdeki işleniş biçimine paralel olarak ele alınmakla birlikte, turizmin gelişimi açısından önemli milletler ve dönemler ile söz konusu dönemlerin yaşam koşullarının turizmin gelişimi üzerindeki etkileri ayrıca irdelenmeye çalışılmıştır. Son olarak, turizmin sosyolojik bir olgu haline gelmesinde, insanların turizm faaliyetlerine ihtiyaç duymalarının altında yatan sebepler ile günümüzde turizmin mevcut durumu güncel rakamlarla ortaya konmaya çalışılmıştır.

2. TARİH ÖNCESİ (PREHİSTORİK) DEVİRLERDE TURİZM

Sözlük anlamı itibariyle “gezi” ve “yolculuk” anlamlarına gelen seyahat kelimesi (www.tdk.gov.tr), esasında anlam itibariyle, yer değiştirme, bir yerden başka bir yere gitme eylemi olarak da ifade edilebilir (Ahipaşaoğlu ve Arıkan, 2003: 1). Diğer yandan seyahat kelimesinin İngilizce karşılığı olan “Travel” kelimesinin de Latince kökenine bakıldığında “Travail” kelimesinden türediği anlaşılmaktadır. Travail kelimesi ise, Latince çalışmak anlamına gelmektedir (Ahipaşaoğlu, 2006: 5). Ancak Zengin (2009: 48) ise Travail kelimesinin acı çekmek anlamına geldiğini ifade etmektedir. Bu noktada hangi anlamın daha doğru olduğu konusu çok önemli olmamakla birlikte, her iki kavramın da bir güçlük ve zorluk ifadesi içerdiğini söylemek mümkündür. Nitekim tarih öncesi dönemlerde insanoğlunun yaşam koşulları göz önünde bulundurulduğunda, bu dönemlerde gerçekleştirilen seyahatlerin amacının ve sürecinin günümüzdekinden çok farklı olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda o dönemde insanların yapmış oldukları seyahatlerin de kesinlikle eğlence amacına yönelik olmadığını belirtmek gerekir.

Burada ayrımı yapılması gereken önemli bir husus da şudur ki, turizm kavramının esasında kavram olarak da şekilsel olarak da 18. Yy. ve sonrasında geliştiğidir. Ancak, turizm olayının ortaya çıkışında en önemli rolü oynayan yer değiştirme faaliyetlerinin insanoğlunun dünya üzerinde var olduğu andan itibaren gerçekleştiği ifade edilebilir. Ancak bu durum, her bir seyahat olayının turizm olarak algılanması yanılığına da yol açabilir. Bu durumda, Toskay (1978: 68), esasında turizm içinde seyahat, turizme yönelmiş seyahat ile farklı amaçlarla yapılan seyahat ayrımının yapılmasının güç olduğunu ve bu nedenle, turizm tarihi olarak ifade edilen hususlar ile esasında belirli bir döneme

kadar seyahatin tarihsel gelişiminden bahsedildiğini vurgulamaktadır. Ancak Toskay (1978)'a göre bu durumun herhangi bir sakıncası da yoktur. Çünkü, tarihsel süreç içinde o veya bu nedenle bireylerin gerçekleştirmiş oldukları seyahatlerin turizmin gelişimine önemli ölçüde katkı sunmuştur (s. 68).

Tarihsel süreçler içinde çağ, esasında belirli bir zaman dilimine verilen isimdir. Ancak, tarihçiler tarafından tarihin, yazı ile başladığı ifade edilmektedir. Bu açıdan yazının bulunması da tarihsel çağların birbirinden ayrılması açısından önemlidir. Nitekim tarihsel çağlar yazının bulunmasından önceki, tarih öncesi (prehistorik) ve tarihi devirler (çağlar) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Memiş, 2006: 12). Prehistorik çağlar olarak ifade edilen dönem, günümüzden yaklaşık 2 Milyon yıl önce başlamış, 10.000 yıl önce ise sona ermiştir. Prehistorik dönemler, Paleolitik (Yontma Taş), Neolitik (Cıvalı Taş) ve Kalkolitik (Bakır Devri) olarak üçe ayrılmaktadır (Güven, 2007: 2).

Prehistorik dönemler içinde paleolitik dönem, insanlık tarihinin % 99'luk gibi çok büyük bir bölümünü kapsayan dilim olarak ifade edilmektedir. Bu çağ, aynı zamanda dünya üzerinde ilk insan atalarının da ortaya çıkmaya başladığı ve ilk ilkel aletlerin de üretilmeye başladığı çağdır. Doğal koşulların oldukça çetin olduğu çağın insanları, ekonomik açıdan avcı ve toplayıcı toplumları temsil eder (Güven, 2007: 2). İklim koşullarının oldukça elverişsiz olduğu ve yeryüzünün büyük bir bölümünün buzullarla kaplı olduğu bu dönemlerde insanoğlu, mağaralarda ve ağaç kovuklarında yaşamaktaydı. Aynı zamanda yemek pişirmeyi bilmiyor ve doğadan bulduğu besinlerle yaşamını idame ettiriyordu. Yine bu dönemde ilkel silah ve aletlerin de tamamının taştan yapıldığını söylemek mümkündür (Memiş, 2006: 11). Bu dönem insanı, ekonomik etkinlikleri gereği göçebe bir yaşam tarzına sahiptir. Tahmin edilene göre de insanoğlunun bu dönemde 20 ila 60 kişilik küçük takımlar halinde yaşadığı ifade edilmektedir (McNeill, 2008: 27). İnsanoğlu ancak paleolitik dönemin sonlarına doğru ateşi keşfetmiş, balık tutma, sazlardan kendilerini kulübe yapma gibi yeteneklere sahip olmuştur.

Neolitik devir ise, tarih öncesi devirler içerisinde bir inkılabın yaşandığı devir olarak ifade edilmektedir. Bu devirde önemli icatlarla karşılaşmaktadır ki bu icatların insanoğlunun yaşamında önemli değişikliklerin gerçekleşmesine sebep olduğu anlaşılmaktadır. Bu icatları aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Memiş, 2006: 12):

- ✓ Ateş, insanoğlu tarafından kontrol altına alınmıştır.
- ✓ Pişirme tekniği ile seramik imaline başlanmıştır.
- ✓ Ziraat keşfedilmiştir.
- ✓ İlk olarak yerleşik hayat başlamıştır.

İnsanoğlunun dünya üzerindeki serüveninin oldukça önemli bir bölümüne şahitlik eden paleolitik dönem incelendiğinde, insanların bu dönemin başlangıcından itibaren gerek avlanmak gerekse barınmak amacıyla sürekli olarak bir yerden başka bir yere hareket ettiği anlaşılmaktadır. Bu noktada özellikle konar-göçer bir yaşam süren bu toplulukların seyahat amaçlarının tamamen ekonomik nedenlere dayandığı anlaşılmaktadır. Kısaca, insanoğlunun bu dönemki seyahatlerinin amacı olarak barınma, avlanma ve yaşamsal faaliyetleri devam ettirme sayılabilir. Diğer yandan ateşin bulunması ve ilkel de olsa, tarımın neolitik dönemle birlikte başlaması, insanoğlunun tarımsal ürünleri yetiştirmek amacıyla belirli bölgelerde geçici de olsa konaklamalarını sağlamıştır. Yine bu dönemde yapılan seyahatlerin amaçlarına bakıldığında da bölgeye yakın olan diğer topluluklarla takas ya da bir nevi ticaret amacı ile seyahat edildiği görülmektedir. İnsanoğlunun en ilkel dönemlerini yaşadığı tarih öncesi dönemlerde dahi, çevresel koşulların etkisi ile de olsa, gerek av gerekse bölgede yaşayan diğer toplulukları keşfetmek amacı ile seyahat ettiği görülmektedir. Buradan hareketle, merak ve keşfetme duygusunun en ilkel insanlarda dahi var olduğu, bu unsurların insan yaradılışının bir parçası olduğu düşüncesini desteklemektedir.

3. İLK ÇAĞ'DA TURİZM

İlk çağ, yazının bulunmasıyla başlayan ve Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar olan süreyi kapsar. Tarihte en uzun süren çağ olarak ifade edilmektedir (Güven, 2007: 4). Yaşadığı mekandan uzaklara gitme isteği ve eylemleri insanlığın var oluşundan beri süregelmektedir. Bununla birlikte, uzak geçmişte çalışma konumuna ara vermek gibi bir amaç söz konusu olmadığında bu seyahatlerin de eğlence ve dinlence amaçlı olduklarını söylemek olanaksızdır (Ahipaşaoğlu ve Arıkan, 2003: 2). Turizmin tarihsel geçmişini inceleyen bilim adamları, esasında turizm amaçlı seyahatlerin tarihini tekerleği ve yazıyı bulan Sümerlere kadar götürmektedir (Toskay, 1978: 68; Barutçugil, 1982: 28; Kozak ve diğ., 2001: 29; Goeldner ve Ritchie, 2009: 37). Modern seyahat çağının başlangıcının M.Ö. 4000'li yıllarda Sümerlerle birlikte başladığını ifade eden Goeldner ve Ritchie (2009), Sümerlerin modern seyahat çağını başlattığını ileri sürmektedir. Ayrıca, Sümerler, ticareti başlatan ve ticari ilişkilerde parayı kullanan ilk insanlar olarak kabul edilmektedir (Barutçugil, 1982: 28).

Bilinen ilk düzenli ticari seferler, Mezopotamya ile Anadolu arasında olmuştur. Bu dönemde özellikle teknolojik olarak ileride olan Sümerler, bakır ve demir yönünden zengin olan Anadolu'ya seferler yapmışlardır (Ahipaşaoğlu ve Arıkan, 2003: 2). Sümerler, tarihçiler açısından da tarihi başlatan topluluk olarak ifade edilmektedir. Bunun sebebi, yazının Sümerler tarafından bulunmuş olmasıdır. Aynı zamanda Sümerler tarafından bu yazı yaklaşık 3000 bin yıllık bir dönemde de pek çok kavim tarafından kullanılmıştır (Memiş, 2006: 32). Esasında Sümerlerin o dönemki seyahatlerine bakıldığında, daha çok ticari bir amacın ve zorunluluğun olduğu göze çarpmaktadır. Zira klasik çağlarda Babil ülkesi olarak bilinen Sümer, Mezopotamya'nın aşağı yarısından oluşan, iklimi aşırı sıcak ve kuru olan, kerestelik hiçbir ağacın bulunmadığı, bu nedenle o dönemlerde "Tanrının terk ettiği bölge" olarak bilinen bir yerd. Ancak Sümerler, girişimci ve mücadeleci ruhları ile bu bölgeyi dönemin en gelişmiş medeniyeti haline getirdiler (Kramer, 2002: 13-14).

Tarihi başlatan topluluk olan Sümerlerin, seyahatlerin gelişimine de önemli katkılar yaptığını söylemek mümkündür. Nitekim, ulaşım araçlarının temelini oluşturan tekerleğin icadının Sümerler tarafından yapılmış olması, bu kavmin, turizm için oldukça önemli kılmaaktadır. Diğer yandan, mezopotamya'da döneminin en gelişmiş uygarlık seviyesine erişen Sümerler, buldukları coğrafyanın elverişsiz olması dolayısı ile yakın çevrelere ticari amaçlı kara ve deniz seyahatleri düzenlemişlerdir. Bunların en yoğun olarak gerçekleştiği yer ise Anadolu'dur. Sümerlerin seyahatleriyle uygarlık farklı bölgelere yayılmıştır. Nitekim, Sümerlerin seyahatlerini takip eden 500 yılda (M.Ö. 3000) Nil nehri kıyısında Mısır uygarlığı, 1000 yıl sonra da bugünkü Hindistan olan Indus uygarlığı kurulmuştur. Sümerlerin seyahatler açısından yapmış olduğu bir diğer katkı ise, ülkelerinin büyük bir bölümünü karayolu ile kaplamaları gelmektedir (Kramer, 2002; Çalışkan, 2007: 45-50). Ancak her ne kadar tekerleği icat edip, ülkelerini karayolu ile kaplasalar da, bu dönemde ulaşım aracı olarak, atlar tarafından çekilen iki tekerlekli savaş arabalarının dışında bir ulaşım aracına ait bilgilere kaynaklarda rastlanmamıştır (Ahipaşaoğlu ve Arıkan, 2003: 3).

Her ne kadar modern seyahat çağının Sümerlerle birlikte başladığı ifade edilse de Coltman, İsa'dan yüzyıllarca önce başlayan ilk organize seyahatlerin büyük bir olasılıkla Mısırlılar, Yunanlar ve Romalılar döneminde var olduğunu belirtmektedir (Ahipaşaoğlu ve Arıkan, 2003: 3). Yine bu dönemki seyahatlerin de asıl amacı, ticari ve idari faaliyetlerden meydana gelmektedir. İlk çağlarda seyahat amaçlı yer değiştirme faaliyetinin genellikle aşağıdaki nedenler çerçevesinde geliştiği görülmektedir:

- ✓ Ticari nedenler
- ✓ Askeri nedenler
- ✓ Sağlık ve tedavi ile ilgili nedenler
- ✓ Spor
- ✓ Festival
- ✓ Din
- ✓ Kültür

Yukarıda da ifade edilen sebepler dolayısıyla ilkçağlarda en çok seyahat eden uygarlıkların da Mısır, Yunan ve Roma olduğunu ifade etmek mümkündür. Modern seyahatlerin gelişimine önemli katkılar yapan bu uygarlıkları ayrı ayrı incelemek yararlı olacaktır.

3.1. Mısır Uygarlığında Turizm

Eski mısır medeniyeti, Mezopotamya, Hint ve Çin medeniyetleri ile birlikte en eski medeniyetler arasında yer almaktadır. Dünyanın en eski medeniyetlerinden biri olan Mısır, tarih boyunca birçok toplumla ilişki kurmuş, zengin bir birikime sahiptir (Çalışkan, 2007: 72). Mısır uygarlığının ekonomisi de tarım, hayvancılık ve meyve üretimine dayanmaktaydı. Bununla birlikte yine mısır döneminde yakın bölgedeki medeniyetlerle yakın ilişkiler kurulduğu görülmektedir. Bu dönemde özellikle kalay ve bakır temini için Anadolu'ya Lapilazuli adı verilen değerli lacivert taşın Afganistan'ın uzak bölgelerinden, yüksek olasılıkla da Habeşistan'dan getirildiği sanılmaktadır. Bununla birlikte, zeytin ve zeytinyağı için de Yunan ve Girit uygarlığına ticari amaçlı seyahatlerin yapıldığı görülmektedir. Bu dönemde yine, firavun tarafından görevlendirilen devlet memurları, yine firavunun askerlerinin korumasında çölü aşmış ve Biblos'a giderek ticaret mallarını gemilere yüklerlerdi. Burada Yukarı Nil'e geziler düzenlenir, oralardan altın ve baharat getirilirdi. Bu seyahatlerin amacının da lüks tüketim olduğunu söylemek mümkündür (Memiş, 2006: 92-93).

Mısır, Anadolu'da olduğu gibi, o dönemlerin bir başka gelişmiş bölgesi durumundaydı. Mısır, milli gelir düzeyi yüksek ve yerleşik üretim düzeninde daha ileri bir ülke olduğu için ticaret ve savaşın ötesinde anıtsal yapıları ile de ilgi çekici bir mekân haline gelmiştir (Ahipaşaoğlu ve Arıkan, 2003: 3). Mısır bilim ve teknoloji anlamında da ileri bir uygarlık seviyesine erişmiştir (Sivas, 2008: 68-69; Freeman, 2010; Hornung, 2004). Özellikle mısır medeniyetinde Nil Nehri'nin taşma dönemlerini hesaplamak için matematik ve geometrinin oldukça gelişmiş olduğu görülmektedir. Gemi yapımı konusunda da gelişmiş bir uygarlık olan Mısır'da gemi seferleri düzenleniyordu. M.Ö. 1480 yılında Kraliçe Hatshepsut'un punt topraklarına yaptığı (Afrika'nın doğu kıyıları olduğuna inanılır.) gezinin büyük olasılıkla barış ve turizm amaçlı ilk gezi olduğu düşünülmektedir (Ahipaşaoğlu ve Arıkan, 2003: 3).

Eski Mısır, M.Ö. 3000 yıllarında gezginler tarafından en fazla ziyaret edilen yerlerin başında gelmekteydi. Gezginler, özellikle mısır piramitleri ve diğer eserleri görmeye gelmekteydi (Kozak ve diğ., 2001: 29). M.Ö. 2700'lü yıllardan itibaren Nil Vadisi, anıtsal mezarların yapım yeri haline gelmiştir (Ahipaşaoğlu ve Arıkan, 2003: 3). Mısır medeniyetinde anıtsal yapılar olarak mezarlar önemli bir yer teşkil etmektedir. 4. Sülale Firavunlardan olan Sneffro'nun oğlu Keops, gize platosunda tam bir piramit yaptırmayı başarmıştır (Sivas, 2008: 70-71). Mısır medeniyetinin bu anıtsal yapıları inşa etmeyi nasıl başardığı ise halen tam olarak çözülememiştir. Ancak tarihçi Herodot'a göre bu piramitlerin inşasında 100.000 kişinin çalıştığı dikkate alınacak olursa, bu eserlerin dünya mirası açısından da ne denli önemli olduğu açıkça görülebilir. Her ne kadar Herodot'un rakamı biraz abartılı gibi görünse de henüz bunu çürütecek bir bilgiye de henüz rastlanmamıştır (Çıvgın ve Yardımcı, 2007: 95). Bu açık hava şaheserleri, yeni krallık döneminden itibaren (M.Ö 1600-1200), büyük sayılarda ziyaretçi çekmeyi başarmıştır. Buralara gelen ziyaretçiler ise dua etmek için zaman ayırsalar da asıl amaçları merak ve keşifti (Ahipaşaoğlu ve Arıkan, 2003: 3).

Eski mısırdaki gezginler için yolların güvenlik altına alındığı, konaklama ve dinlenme amacıyla evlerin ve bahçelerin inşa edildiği bilinmektedir (Barutçugil, 1982: 28; Kozak, 2001: 29). Bunun yanında Hammurabi yasalarında yiyecek-içecek satışlarına ilişkin düzenlemelerin de yer aldığı bilinmektedir (Kozak ve diğ., 2001: 28).

3.2. Yunan Uygarlığında Turizm

Günümüzde Avrupa kültürünün temelini oluşturan ege uygarlıklarından en önemlilerinden biri de Eski Yunan Uygarlığıdır. Yunan uygarlığının insanlığa katkılarının oldukça fazla olduğunu ifade etmekte fayda vardır. Bunların en başında da felsefenin gelişmesi gelmektedir. Nitekim, felsefe bütün bilimlerin de temeli olarak ifade edilmektedir. Diğer yandan, Yunan uygarlığı, kuramsal alanlarda da

başarılı olmuş ve tiyatro, drama ve heykel gibi sanatsal alanlarda da diğer uygarlıkları önemli ölçüde etkileyebilecek bir düzeye erişmiştir (Ayдын, 2007: 187-188).

Antik Yunanistan'da herkes gün içinde görevlerini yapar ve dinî görevlerini aksatmamaya çalışırdı. Atina gibi büyük şehirlerde sık sık festivaller düzenlenirdi, bu festivallere katılmak bir görevdi. Festivallerde tanrılara müzik, şiir, drama türlerinde hediyeler sunulurdu. Atina'lılar birbiri ardına festivalleri olmasıyla övünürlerdi. Büyük Panhellenik (tüm Yunan şehirlerinden katılımcıların bulunduğu) festivaller Olympia, Delfi, Nemea ve Isthmia gibi yerlerde düzenlenirdi (wikipedia.org). Bu dönemde yine Yunanistan'da düzenlenen festivallerden bazılarını aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür: Olimpiyat oyunları, pythian oyunları, İstmiyan oyunları, Nemean Oyunları Antik Yunan'da öne çıkan başlıca oyunlardır. Diğer yandan Antik Yunan'da düzenlenen önemli festivaller ise, Asclepia, Karnea, Herea, Daidala, Eleutheria ve Likyadır.

Modern anlamda turizm olayı, Eski Yunan'da daha yoğun ve belirgin bir biçimde görülmeye başlamıştır. Bu bağlamda M.Ö 700'lü yıllarda olimpiyat oyunlarının başlaması ile spor yarışmalarına aktif olarak katılmak isteyen veya yalnız seyretmek isteyen kişiler ilk spor turistleri olarak kabul edilebilir (Toskay, 1978: 69). Aynı zamanda olimpiyat oyunları sportif turizmin de başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Barutçugil, 1982: 28; Kozak ve diğ., 2001: 29). Günümüzde spor turizminin başlangıcı olarak kabul edilen olimpiyat oyunlarının tam olarak ne zaman başladığı bilinmemekle birlikte tanrılar tanrısı Zeus adına yapıldığı yaygın bir kanaattir. Genellikle dini amaçlı düzenlenen olimpiyat oyunlarında festival için gelen ziyaretçilere verilen hizmetleri ise aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Ahipaşaoğlu ve Arıkan, 2003: 5):

- ✓ Eğlence için gösteriler
- ✓ Dinsel Törenler
- ✓ Ünlü bina ve anıtları yakından gösterme
- ✓ Toplu eğlencelere katılma
- ✓ Konaklama imkânı (yeme-içme ve banyonun dâhil olmadığı)

İlk kültür turizmi hareketlerinin de Yunan uygarlığı ile başladığını ifade etmek mümkündür. Bu dönemde, Yunan Medeniyetinin yetiştirdiği önemli tarihçi ve coğrafyacı HEREDOT (M.Ö. 480-421), Yunanistan, Kuzey Afrika, Sicilya, İtalya ve Ege Adaları'nı seyahat etmiştir. Gittiği yerlerin kültürlerini, adet ve geleneklerini öğrenmeye çalışmıştır. Yapmış olduğu çalışmalar, anlattıkları ve yazdıkları, gittiği yerleri görme konusundan insanlarda MERAK uyandırmıştır. Onun anlattığı yerleri görmeye gelen insanlar için bazı heykel ve objeler korumaya alınmıştır. Böylelikle İlkel de olsa ilk MÜZECİLİK anlayışı doğmuştur. Bunların yanı sıra, Anadolu'daki Efes'te bu dönemde önemli bir turistik destinasyon haline gelmiştir. M.Ö. 334'te Büyük İskender'in EFES'te kurduğu demokratik hükümetin yılda yaklaşık 700.000 turisti ağırladığı tahmin edilmektedir. Burayı ziyaret eden turistler, akrobatlar, hokkabazlar ve hayvan terbiyecileri tarafından eğlendirilmiştir (Toskay, 1978: 69-70; Barutçugil, 1982: 28-29; Kozak ve diğ., 2001: 29).

3.3. Roma Uygarlığında Turizm

Romalılar, yaklaşık olarak M.Ö. 753 yıllarında İtalya'nın batı bölgesi olan Latium'da yaşayan çiftçiler olarak ortaya çıktılar (Gül, 2010: 13). Romalılar döneminde turistik amaçlı seyahatlerde belirgin bir artış gözlenmiştir. Romalılar döneminde turistik seyahatlerde önemli bir artış görülmesinin sebebi, ticaretteki artış ve genel refah seviyesinin yükselmesi olarak ifade edilebilir. Diğer taraftan, Romalıların zevk için seyahat eden ilk turistler olduğu yaygın bir kanaattir (Toskay, 1978: 70). Roma döneminde seyahatlerin gelişmesine etki eden faktörleri genel olarak aşağıdaki şekilde ifade etmek mümkündür (Toskay, 1978: 70-72; Ahipaşaoğlu ve Arıkan, 2003: 6-8):

- ✓ Ticaretin ve genel refah seviyesinin yükselmesi
- ✓ Karayolu ağının genişlemesi ve yol güvenliğinin sağlanması
- ✓ Roma parasının her yerde kullanılabilir bir araç olması
- ✓ Asillerin köle çalıştırması, kendilerinin üretim faaliyetine katılmaması

- ✓ İmparatorluğu geniş hâkimiyet alanında önemli iktisadi kaynakların Roma'ya akması
- ✓ Özellikle zenginlerin önemli miktarda boş zamana sahip olmaları
- ✓ Karayolları üzerinde araba değişimine ve yeme-içmeye imkân vere istasyonların kurulması

Seyahat, turizmin iki ana unsurundan biri olan dinamik unsur olarak ifade edilmektedir (Usta, 2002: 8). Bu nedenle turistik anlamda seyahatlerin gelişebilmesinin ilk koşulu ulaşım araçlarının ve olanaklarının gelişmesi aynı zamanda yol güzergahlarında da güvenliğin sağlanmasıdır. Bu açıdan Romalılar, ilk düzenli yolları ve ulaştırma araçlarını kullanan uygarlık olarak ifade edilmektedir. Ayrıca Romalılar, geliştirmiş oldukları yollar ve ulaşım araçları ile o dönemde günde ortalama 120 ila 150 km. arasında yol alabilmekteydiler. Bu nedenle ulaşım Roma'daki turizm faaliyetlerinin gelişmesini olumlu yönde etkilemiştir. Yine bu dönemde Antik Yunan'da düzenlenen olimpiyat oyunları ve Mısır'daki anıtsal piramitlerin müdavimleri arasında Romalılar önemli bir yer işgal etmekteydi (Kozak ve diğ., 2001: 29).

Romalılar döneminde seyahatler o kadar gelişmiş bir durumdaydı ki, Toskay (1978: 71), Roma imparatorluğunun güçlü dönemlerinde seyahatlerin yoğunluğunun ancak 19. Yüzyıldaki turizm hareketleri ile mukayese edilebileceğini ifade etmiştir. Diğer taraftan Kozak ve arkadaşları da (2001: 29), Romalıların tarih sahnesinden silinmeleri ile birlikte seyahatlerde önemli bir azalmanın yaşandığını belirtmişlerdir.

Antik Roma dönemindeki seyahat motifleri ise genel olarak irdelendiğinde, Mısır, Anadolu ve Yunanistan'ın bu dönemde Romalılar tarafından gözde destinasyonlar olduğunu ifade etmek mümkündür. Diğer yandan Romalılar, doğal güzelliklerden çok su ve kaplıcalara düşkünlü. Bu bağlamda İsviçre'deki ilk kaplıcaların da Romalılar döneminde yapıldığı tahmin edilmektedir. Aynı zamanda turizm amaçlı tatil villalarının da Romalılar döneminde ortaya çıkmaya başladığı ifade edilmektedir. Hatta Romalılarda gelişen seyahat olanakları ile daha uzak mesafelere seyahatlerin olanaklı hale gelmesi acenta benzeri kurumların da Roma'da geliştiği düşünülmektedir (Toskay, 1978: 70-72; Ahıpaşaoğlu ve Arıkan, 2003: 6-8).

Yukarıdaki değerlendirmeler, dikkate alındığında, Romalıların turizm amaçlı seyahatlerin gelişiminde en azından bu düşüncenin gelişiminde önemli ölçüde rol oynadığı anlaşılmaktadır. Kültür turizmi, kaplıca turizmi ve spor turizmi gibi türlerin ortaya çıkmasında etkin bir rol üstlenmeseler de Antik Yunan'da düzenlenen olimpiyat oyunlarına yaptıkları katılım, Mısır'daki anıtsal yapılara yaptıkları ziyaretler, söz konusu turizm türlerinin de gelişmesi için önemli bir zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda ulaşım araçlarında ortaya koydukları gelişmelerin de ileride modern anlamda turizm amaçlı seyahatlerin gelişimi açısından önemli derecede katkılar sunduğu açıktır. Ancak Roma imparatorluğunun çöküşü ile başlayan ve karanlık çağ olarak ifade edilen Ortaçağ'da Avrupa'da seyahatlere olumsuz yönde etkilediği de bilinmektedir.

4. ORTA ÇAĞ'DA TURİZM

Feodalitenin egemen olduğu orta çağ, Avrupa'da en karanlık dönemlerini yaşamıştır. Hristiyanlar, Grek ve Romalıların paganizmine (çok tanrılılık) nefret duymalarından dolayı bu dönemden kalma eserlerin pek çoğunu tahrip etmiş veya doğaya terk etmişlerdir. Ortaçağ olarak ifade edilen dönem, Roma İmparatorluğunun yıkılışından (476), İstanbul'un fethine kadar (1453) olan dönemi kapsamaktadır (Güven, 2007: 4). Ortaçağ Avrupa'sının siyasi yapısının özelliklerini aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Tanilli, 2006: 53- 65; Gül, 2010: 39-76;):

- ✓ Devletten kaçma isteği (vergi ve baskılardan) toplumsal davranışı belirlemiştir.
- ✓ Kentlerdeki nüfus patlaması, nüfusun kırsal kesimlere kaymasına sebep olmuş, bu durum da derebeylik düzenini'ni güçlendirmiş, merkezi otoriteyi zayıflatmıştır.
- ✓ 391'de resmi din haline gelen Hristiyanlık'ın bu dönemde önemli etkisinin olduğu görülmektedir. Özellikle Avrupa'da çağdaş düşünce ve yaratıcılık yerini koyu bir din tutuculuğuna bırakmıştır.
- ✓ Feodal düzen, toplumsal yapıyı da önemli ölçüde etkilemiş, halk Soylular, Din Adamları, Burjuvalar ve Köylüler olmak üzere sınıflara ayrılmıştır.

- ✓ Aynı zamanda bu dönem'de Avrupa Hunların göçüne uğramış, Çoğu Cermen kökenli olan Vizigotlar, Ostrogotlar ve Gotların batıya göç etmesine, böylelikle günümüz Avrupa milletlerinin oluşmasına sebep olmuştur.

V. yüzyılda, Roma İmparatorluğunun parçalanması, Avrupa'da merkezi otoriteyi temsil eden devletlerin yerini küçük derebeyliklerin almasına, feodal bir düzenin kurulmasına yol açtı (Toskay, 1978: 73). Ayrıca bu dönemde Avrupa'nın slav istilası, Arap istilası, Macar istilası ve Norman istilası gibi pek çok istilalara da maruz kaldığı görülmektedir (Gül, 2010: 56-65). Bu durumun da Avrupa'da turizmi olumsuz yönde etkilediğini ifade etmek mümkündür. Yine kilisenin bu dönemde baskın bir rol üstlenmesi de Grek ve Roma devrinin yaratıcı kültür, görüş ve anlayışının yerini koyu bir din tutuculuğuna bırakmasına neden olmuştur. Bu nedenle, gerek bu dönemde, gerekse sonraları önemli oranda dini turizm motiflerinin turistik seyahatlere önemli ölçüde etki ettiği görülmektedir (Usta, 2002: 27).

Bu dönemde Avrupa'da hakim olan derebeylik rejimlerinin kendi bölgeleri dışındaki bölgelerde güvenliği tam anlamıyla sağlayamamaları, yol güzergahlarında can ve mal güvenliğinin kalmamış olması, turistik amaçlı seyahatlerin azalmasına neden olan en önemli faktör olarak değerlendirilebilir. Ortaçağ turizm motiflerini ise aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür

1. Hıristiyanlar açısından, kutsal sayılan yerlere yapılan seyahatler:

- ✓ Avrupa'da Saint Martin'in Fransa'daki Mezarı
- ✓ Mont Saint Michel Manastırı
- ✓ Roma ve Kudüs

2. İslam Dini Açısından Kutsal Sayılan Yerler:

- ✓ Özellikle Ortadoğu ve Arap dünyası için
- ✓ Mekke
- ✓ Medine
- ✓ Kербela

3. Uzakdoğu'da Budizmin hakim olduğu Alalarda:

- ✓ Ganj Nehrinin Belirli Bölümleri
- ✓ Seylan Adası
- ✓ Japonya'nın mukaddes kabul edilen dağları

Ortaçağda ortaya çıkan bir diğer önemli gelişme ise Haçlı Seferleridir. Haçlı Seferleri, Haçlı Savaşları ya da Haçlı Akınları, 1095-1270 arasında, Avrupalı Katolik Hıristiyanların, Papanın çeşitli vaadleri ve talebi üzeri, Müslümanların elindeki Ortadoğu toprakları (Kutsal Topraklar) üzerinde askeri ve siyasi kontrol kurmak için düzenledikleri askeri akınlardır. 1095 ve 1272 yılları arasında başlıca sekiz haçlı seferi gerçekleştirilmiştir. Bunların nedenleri, icraat ve sonuçları aşağıdaki şekilde sıralanabilir (tr.wikipedia.org.):

- ✓ Ticaret: Uzakdoğu ile Avrupa arasındaki ticaretin ana hattı olan Ortadoğu'da Müslümanların kontrolünü kırmak ve ticaret yollarını ele geçirmek istemeleri.
- ✓ Dinsel inanç: Batı Avrupalı Hıristiyanlar'ın, dinlerince kutsal sayılan Kudüs ve Filistin'i Müslümanlardan geri almak istemeleri.
- ✓ Papa'nın teşvikleri: Papa'nın Katoliklere, Müslümanlarla savaşmaları durumunda cennet vaadinde bulunması.
- ✓ Papa ve din adamlarının güçlerini arttırmak istemeleri.
- ✓ Fransa'da ortaya çıkan Kluni tarikatının Hıristiyanları Müslümanlara karşı kışkırtması.
- ✓ Müslümanlardan kaynaklanan korku ve endişe: Büyük Selçuklu Devleti ve onun ordularının Bizans ve Avrupayı tehdit etmesi.
- ✓ Şövalye ve senyörlerin macera ve yeni topraklar istemeleri.

- ✓ Avrupa'da toprak elde edemeyen soyluların toprak arzusu.
- ✓ Avrupa'nın içinde bulunduğu yoksulluk.
- ✓ Avrupalıların Doğu'nun zenginliklerini ele geçirmek istemesi.

Diğer taraftan haçlı seferlerinin turizm açısından da önemli sonuçlarının olduğu söylemek mümkündür. Haçlı seferleri, büyük kitlesel hareketler açısından geniş çaplı organizasyonların ilk örneklerini oluşturmaktadırlar. Ancak haçlı seferlerini diğer organizasyonlardan ayıran en önemli özellik, önceleri yalnızca gidilen destinasyonlarda hazırlık yapılırken, turist gönderen ülkede de birtakım hazırlıkların yapılmaya başlanmasıdır (Ahipaşaoğlu ve Arıkan, 2003: 9).

Haçlı seferlerinin turizm açısından diğer etkilerini ise aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Usta, 2002: 27):

- ✓ Haçlı seferlerine 10.000 üstünde insanın katılması nedeniyle, kıtalararası ilk kitlesel insan hareketi olarak değerlendirilebilir.
- ✓ Bu yolculuklar, toplumlar arası etkileşimin oluşmasını sağlamıştır.
- ✓ Haçlı seferleri ile kıtalar arası dinsel amaçlı seyahatler başlamış ve bunu yaygınlaştırmıştır.
- ✓ Haçlı seferleri dolayısıyla bir çok turist, bölgeyi tanıtan eserler yazmış, bu eserler bu bölgeleri görme ve keşfetme isteği uyandırmıştır.

5. YENİ VE YAKIN ÇAĞ'DA TURİZM

Aydınlanma Çağı olarak adlandırılan tarihsel dönem, Aydınlanma felsefesinin 18. yüzyılda doğup benimsenmeye başladığı dönemdir. Aydınlanma Çağı, akıl'ı kurucu ilke olarak benimseyerek, tüm toplumsal yaşamın ve düşünüşün buna göre şekillendirilmesine yönelen dönemdir. Daha 15.yüzyıldan itibaren meydana gelmeye başlayan yeni keşifler ve icatlar bu süreci hazırlamış, bunun sonunda da "karanlık çağ" olarak değerlendirilen Orta Çağ'ın sonuna gelinmiştir. Aydınlanma Avrupası, XVI. Yy'dan itibaren küresel bir boyut da kazanmıştır (Tanilli, 2006: 81-83; Chaunu, 2000; 7-8)

Aydınlanma çağı ile birlikte, Rönesans'ın doğmasıyla, Roma'daki antik eserlere ilgi artmış, buraya merak ve hevesle pek çok seyahat düzenlenmiştir. Yoğun bir turizm hareketi başlamıştır. İtalya'da başlayan Rönesans hareketi, bütün Avrupa'ya yayılmış, İtalya'ya pek çok ülkeden öğrenciler gelmiştir. Öğrenci guruplarının ardından Atina'daki Akropolü görmek isteyen çok sayıda kişi önemli turizm faaliyetleri meydana getirmiştir (Ahipaşaoğlu ve Arıkan, 2003: 10; Usta, 2002: 28)

Bu dönemde yine günümüzde kültür turizminin öncüsü olarak ifade edilen Grand tour (büyük tur)'lar ortaya çıkmaya başlamıştır. Grand Tour" kelimesi ile ilk kez, Richard Lassels'in 1670 yılında yazdığı İtalya'ya Seyahat adlı eserde karşılaşılmaktadır. Grand turlar, Avrupa Kentlerine yapılmaktaydı (Paris, Roma, Floransa vb.) Büyük Turların, Yurt dışına diplomat olarak gönderilecek öğrencileri İngiltere Kraliçesinin yurt dışına eğitimlerini tamamlamak için göndermesiyle başladığı tahmin edilmektedir. 1600 ve 1700'lü yıllarda İngiliz Aristokrat aileler, çocuklarını bu tura göndermek için 300 bin ila 400 bin pound arasında bir harcama yapıyordu. Üç Yıl süren bu Grand Turların amacı, öğrencilerin bilgi, kültür ve birikimlerini artırmaları ve bir centilmene dönüşmeleri idi (Ahipaşaoğlu ve Arıkan, 2003: 1-12; Goeldner ve Ritchie, 2009: 47-48).

Yeni çağların ilk döneminde, zevk veya tatil için seyahat toplumda yalnızca elit tabakaya ait bir imtiyazdı. Diğer seyahatler de genellikle tacirler tarafından yapılmaktaydı. Hayat iş ve boş zaman arasında ikiye bölünmemişti (Toskay, 1978: 78). Bu dönemde turizm üzerinde en çok etkisi olan olayın Sanayi devrimi olduğunu ifade etmek mümkündür. Bunun nedeni, sanayi devrimiyle birlikte icatların ardı ardına ortaya çıkması ve bu icatların teknolojik gelişimi önemli ölçüde hızlandırmasıdır. Sanayi devrimi ile birlikte, kaplıcalar tekrar moda olmaya başlamış, yine bu dönemde ortaya çıkan ve aşırı çalışan müteşebbis gruplarda da bir dinlenme ve kaçış isteği ortaya çıkmıştır. Turizm günümüzdeki anlamdaki formuna esasında Sanayi devrimi ile ulaşmıştır. Bu açıdan özellikle Sanayi

Devriminin turizmin gelişimi açısından olumlu etkilerini aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Kozak ve diğ., 2001: 31-32):

- ✓ Toplum yapısında tam bir değişiklik olmuştur. Bir taraftan makinenin tarıma girmesi, diğer taraftan büyük sanayi merkezlerinde fabrikaların istihdam ihtiyacı, kırsal kesimden kente göçü başlatmıştır.
- ✓ Yeni bilimsel buluşlar, yeni teknik buluşları getirirken; bu arada matbaanın yeni teknolojiye kavuşması basılı eserlerin çoğalmasına sebep olmuştur.
- ✓ Diğer yandan yeni sömürge ve kolonilerin keşfi ve istilas, bu bölge zenginliklerinin Batı Avrupa ülkelerine akmasına neden olmuştur.
- ✓ Bir yandan Batı Avrupa'ya akan servet, diğer andan ekonomik ve ticari faaliyetler, kapitalizme geçiş sürecini hızlandırmıştır.
- ✓ Sosyal sınıf kavramı ortaya çıkmış, sosyal sınıflar hiyerarşisi, aristokratların aleyhine bozulmuştur.
- ✓ Eğitim soyluların tekelinden kurtularak, yaygınlık kazanmaya başlamıştır.
- ✓ Kentler, büyük şehirler ve metropollere dönüşmeye başlamıştır.
- ✓ Üretim, nakliye, pazar ilişkisi ulaşım sistemini geliştirmiştir.
- ✓ Kitsele iletişim ağı hızla kurulmuş, dünya da buna bağlı olarak hızla küçülmüştür.

Buna ek olarak sanayi devriminin insanlar üzerindeki yaptığı etki ise, aşağıdaki şekilde açıklanabilir (Kozak ve diğ., 2001: 32-33):

1. Düzenli olarak artan gelir ile birlikte, insanların satın alma gücü de artış göstermiştir. Böylece, bireylerin yaşam düzeylerinin yükselmesi sonucu, turizme ayrılan pay da artmıştır.
2. Teknolojik gelişmeler sayesinde, üretim için gerekli olan çalışma süresi düzenli olarak azalmıştır.
3. Satın alma gücündeki artış, tüketim alışkanlıklarında değişim yaşanmasına neden olmuş ve böylelikle turizm, lüks bir tüketimden fizyolojik bir ihtiyaca dönüşmeye başlamıştır.

Yine bu dönemde, sanayi devrimine bağlı olarak ortaya çıkan gelişmeler, turizmi ana unsuru olan seyahati kolaylaştırıcı yönde önemli katkılarda bulunmuştur. 19. yy.'da turizmin gelişimini destekleyen en önemli faktör Sanayi Devrimi ve sonrasında ulaşım araçlarında meydana gelen gelişmelerdir. İlk kez buhar gücü 1812'de lokomotifte uygulanmıştır. İlk Buharlı Gemi 1807 yılında Robert Fulton tarafından geliştirildi. İngiltere'de ilk Demiryolu 1825'te açılmıştır. Buhar gücünün ulaşım araçlarında kullanılması bu dönemde orta sınıfın da seyahatlere katılmasını sağlamıştır.

Bu dönemde, modern tur operatörlüğünün kurucusu olarak ifade edilen Thomas Cook, İngilterede demiryolu ile ilk kitle turizmi hareketlerini gerçekleştirmeye başlamıştır. İlk organize seyahatini 1841 yılında Leichestre-Loughborough arasında düzenlemiştir. 1845 yılında kendi mesleğini bırakarak profesyonel tur düzenleyiciliğine başlamıştır. 1846'da İskoçya'ya tren ve vapurla bir gezi düzenlemiştir. 1855'ten itibaren tüm Avrupa'ya, 1867'den itibaren de Amerika'ya seyahatler düzenlemiştir. Thomas Cook'un turizm alanına getirdiği yeniliklerden bazılarını ise aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Ahipaşaoglu ve Arıkan, 2003: 14):

- ✓ Yol, otel ve diğer faaliyetleri kapsayan ilk geziler
- ✓ Taksitle ödeme kolaylığı
- ✓ Gençler için öğretici kültür turları
- ✓ İşçiler için geziler
- ✓ Denizaşırı ilk düzenli turlar
- ✓ Döviz ve kambiyo işlemleri

19. yüzyıl turizmine ilişkin genel bir değerlendirme yapıldığında, turizme ilişkin yaşananların aşağıdaki şekilde özetlemesi mümkündür:

- ✓ Refah seviyesinin artmasıyla zenginlerin sayısı artmıştır.
- ✓ Karayolu, demiryolu ve denizyolu ulaşımında önemli mesafeler kaydedilmiştir.

- ✓ Ulaşım ile birlikte, konaklama tesisleri de nitelik ve nicelik olarak gelişmeye başlamıştır.
- ✓ Ulaştırmaadaki hızlı gelişmeler, seyahat eden kişi sayısını ve seyahat mesafesini artırmıştır. Bu da organize seyahatlere olan ihtiyacı gündeme getirmiştir.
- ✓ Demiryollarının ulaştığı önemli şehir ve kavşaklarda otel sayısı hızla artmaya başlamıştır.
- ✓ Seyahat kavramı, kişilerin dışarıda yeme-içme alışkanlığının gelişmesine sebep olmuş, bu durum da lokanta, çayhane ve kafelerin açılmasını ve gelişmesini sağlamıştır.
- ✓ Devletler iç güvenliği büyük ölçüde sağladığından iç turizm faaliyetleri artmış, savaş dönemleri dışında dış turizm az da olsa gelişmeye başlamıştır.

Turizmin dinlendirici etkisi hissedilmiş, ancak psikolojik olarak bir gereksinim olduğu fark edilememiştir.

6. SOSYOLOJİK BİR OLGU OLARAK TURİZM

Buraya kadar olan kısımda aktarıldığı üzere, turizm faaliyetleri, esasında insanoğlunun dünya üzerinde var olduğu andan itibaren gelişmeye başladığını ifade etmek mümkündür. Ancak modern anlamda turizm faaliyetlerinin de II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıktığı kabul edilmektedir. 1950'li yıllardan itibaren turizm önemli bir gelişim ivmesi kazanmış ve günümüzde ulaştığı evrensel boyutlarıyla hem ekonomik bir olay hem de toplumsal bir olgu haline almıştır. Turizmin sosyolojik bir olgu olması, şüphesiz ki turizmin öznesinin insan olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim Usta, turistini tanımlarken, turisti turizm olayının öznesi olarak ifade etmiştir (Usta, 2002: 10). Turizmin öznesi olan insanın turizm açısından rolünü Toskay (1978: 99) şöyle ifade etmektedir:

“Turizmin öznesi insandır. İnsan son derece girift ve karmaşık turizm olayının odak noktasını teşkil etmektedir. Yer değiştiren, bir dizi mallar ve hizmetleri talep eden, seyahati sırasında çok yönlü ilişkiler kuran veya seyahat etmeyen, söz konusu davranışları ile ekonomik, sosyolojik, psikolojik politik etkiler yaratan yine insandır... Diğer yandan Avcıkurt (2009), toplumsal ilişki süreci kapsamında, turizm adı verilen karmaşık eylemler bütününe sosyoloji biliminin yaklaşımı ile inceleyerek turizm olgusunu açıklamaya çalışan alanın bir bilim dalı haline geldiğinden söz etmektedir. Avcıkurt, turizmin bir sistem olarak düşünülebileceğini, bu sistem içerisinde turist gönderen, turist çeken ülkelerin ve turizme hizmet veren işletmelerin bulunduğu bahsetmektedir (s.11).

Ancak turizmin sosyolojik açıdan incelenmesi, esasında turizm olayının toplumsal etkilerinin artmaya başladığı dönemle birlikte başlamıştır. Nitekim turizmle ilgili ilk bilimsel çalışmalarda öncelikli olarak turizmin ekonomik yönü ele alınırken, ardından sosyolojik yönünün de ele alındığı, görülmektedir. Bu açıdan multidisipliner bir alan olarak ifade edilebilecek turizmin sosyoloji bilimi açısından da cazip bir alan olduğu ifade edilebilir. Burada üzerinde durulması gereken husus ise turizmin gerek sosyolojik gerekse ekonomik yönüne ilişkin çalışmaların 1970'li yıllardan sonra yoğunlaşmaya başladığıdır. Aynı zamanda bu süreç turizmin bir bilim olup olmadığı yönündeki tartışmalarında başladığı zamana tekabül etmektedir (Gülcan, 2009). Turizmin bilimsel anlamda ele alınması da artık turizmin toplumsal açıdan oldukça önemli bir olgu haline geldiğinin ispatıdır. Nitekim, bilimin ve bilimsel çalışmanın amacı da evrende var olan olguları açıklamaktır. Bu bakımdan da turizmin önemli bir sosyolojik olduğunu ifade etmek mümkündür.

Turizmin sosyolojik bir olgu haline gelmesinin etki ettiği alanın büyüklüğü ve yarattığı sonuçların büyüklüğü ile paralel olduğunu ifade etmiştik. Ancak, turizmin gerçek manada büyüklüğe ulaşmasında şüphesiz ki pek çok faktörün etkisinin olduğu görülmektedir. Araştırmanın önceki bölümlerinde tarih öncesi ve tarih çağları boyunca turizmin hangi sosyal koşullarda gelişmeye çalıştığı ifade edilmeye çalışılmıştır. Burada dikkat çekmek istediğimiz nokta, hangi çağda veya hangi devirde olursa olsun, seyahatlerin altında yatan en temel güdüleyici faktörün “MERAK” ve “KEŞFETME” arzusu olduğu görülmektedir. Bu nedenle, turizm faaliyetleri her ne kadar form değişirse de, turizm motifleri farklılaşsa da, değişmeyen tek şeyin insanların bu isteklerinin

olduğudur. Nitekim, günümüzde seyahat eden yaklaşık 1 Milyar insan da hangi amaçla turizm faaliyetine katılıyor olursa olsun, merak ve keşfetme güdüsüne az veya çok derecede sahiptir.

Yukarıdaki değerlendirmeler ışığında, turizmin sosyolojik bir olgu haline gelmesinde yapısal, sosyo-ekonomik koşulların etkili olduğu ve buna ilaveten içsel koşullarında son derece etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda turizmin gelişmesine etki eden dışsal faktörleri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Kozak ve diğ., 2001: 33-39; Zengin, 2009: 49;):

- ✓ Ulaşım araçlarının çoğalması, daha hızlı ve konforlu hale gelmeleri
- ✓ Hava, kara, deniz ve demiryollarının gelişmesi
- ✓ Ekonomik refah düzeyinin yükselmesi
- ✓ Ödemeler açısından sağlanan kolaylıklar
- ✓ Boş zamanın artması
- ✓ Ücretli tatil hakkının sağlanması
- ✓ Kentleşme ve nüfus artışı
- ✓ Turizm işletmelerinin nitelik ve nicelik olarak artması
- ✓ Seyahat özgürlüğü
- ✓ Turizm bilincinin oluşması
- ✓ Kültür ve eğitim düzeyinin artması
- ✓ Turizmin lüks olmaktan çıkıp, fizyolojik bir ihtiyaç haline gelmesi
- ✓ Harcanabilir gelirin artması
- ✓ Dünyanın büyük bir bölümünde barış ortamının tesis edilmiş olması

Yukarıda ifade edilen hususlar, modern turizm faaliyetlerinin gelişmesini ve günümüzdeki halini almasını sağlayan dışsal faktörler olarak ifade edilebilir. Ancak bunun yanında merak ve keşfetme duygusu başta olmak üzere insanların turizm faaliyetlerine motiveden içsel faktörlerden de söz etmek mümkündür. Bu faktörleri ise aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür (Usta, 2002: 13-20):

- ✓ Merak ve Keşfetme İsteği
- ✓ İş
- ✓ Spor
- ✓ Dinsel Nedenler
- ✓ Kültür, eğitim ve öğretim
- ✓ Dinlenme ve Eğlenme
- ✓ Sağlık ve Tedavi
- ✓ Dost ve Akraba ziyareti

Bu nedenlerin dışında daha pek çok neden saymak mümkündür. Nitekim yukarıda ifade edilen içsel nedenlerin de günümüzde aynı zamanda birer turizm türüne dönüştüklerini de ifade etmek de yarar vardır. Bireyleri turizm amaçlı seyahatlere güdüleyen faktörlerin turizm pazarının çeşitlendirilmesi hususunda da önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Ancak şüphesiz ki tüm bu faktörler, turizmi dünyanın en büyük 3 endüstrisinden biri haline getirmiş ve turizmin sosyolojik bir olgu haline gelmesini sağlamıştır.

7. SONUÇ

Sosyolojik bir olgu olarak turizmin nasıl ve niçin ortaya çıktığına ilişkin kuramsal bir incelemenin yapıldığı bu çalışmada, turizmin öncelikle tarihsel gelişim süreci ve bu süreçte dünyanın içinde bulunduğu psiko-sosyal ve soysa-ekonomik durumu aktarılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, turizmin tarihsel gelişim sürecine bakıldığında, turizm olgusunun dünyanın içinde bulunduğu konumdan önemli ölçüde etkilendiğini söylemek mümkündür. Nitekim, dünyada yaşanması zor iklim koşullarının olduğu ve ilkel insanların yaşamlarını devam ettirmeye çalıştıkları dönemlerde seyahatlerin ilkel ve zor şartlarda kısa mesafelerde gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. İnsanoğlunun gelişmeye başlaması ile de yakın yerlere veya topluluklara yapılan seyahatler başlamaktadır. Ancak, turizmin bir olgu olarak ilk çağlarda var olduğunu da ifade etmek güçtür. Bunun nedeni o dönemlerde,

bugün turizm faaliyetlerine katılımda etkili olan pek çok faktörün etki olmamasıdır. Ancak merak ve keşif duygusunun insanoğlunun var olduğu andan itibaren de seyahatler için en temel güdüleyici olduğunu da ifade etmek gerekmektedir.

İlkçağ ve ortaçağa bakıldığında da turizmin dünyanın içinde bulunduğu durumdan oldukça fazla etkilendiği anlaşılmaktadır. Zira ilk çağda Mısır, Roma ve Yunan uygarlıkları çağlarının en gelişmiş uygarlıkları olarak ön plan çıkmakta hatta onların öncesinde Mezopotamya da varlıklarını sürdüren ve o döneme kadar dünyada emsali görülmemiş bir uygarlık seviyesine erişen Sümerler döneminde seyahatlerin artmaya başladığı ve karayolu ulaşımının başladığını söylemek mümkündür. Yine ilk çağlarda seyahatlere katılan önemli uygarlıklardan da biri de Roma ve Yunan uygarlıklarıdır. Bu uygarlıkların modern turizme katkılarının oldukça önemli olduğunu ifade etmek mümkündür. Öyle ki, Yunanistan da Zeus adına dinsel amaçla yapılan olimpiyat oyunları, bugün dünyada her 4 yılda bir yapılan ve önemli miktarda turist çeken bir faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte Romalıların termal turizm amacıyla ilk faaliyetleri ortaya koydukları da araştırma sonucunda görülmüştür. Yine Roma döneminde refah seviyesinin ve teknolojinin gelişmesi ile birlikte, karayolu ulaşımının arttığı ve daha uzak mesafeler seyahat edilebildiği görülmektedir. Bu durum da turizmin dünyadaki yaşam koşullarına entegre bir biçimde geliştiğinin en temel göstergelerinden biridir.

Ortaçağa gelindiğinde ise, Feodalitenin ortaya çıkması ve derebeylik rejimlerinin hakim olmaya başlaması ile turizm amaçlı seyahatlerde önemli bir gerilemenin olduğu anlaşılmaktadır. Yine bu dönemde kilisenin Avrupa'daki etkin rolü dolayısı ile dini amaçlı seyahat motiflerinin daha yaygın olduğu görülmektedir. Ortaçağdaki bir diğer önemli olayın ise Haçlı Seferleri olduğunu belirtmek gerekir. Haçlı seferleri bir yönü ile dini turizm amaçlı gerçekleştirilen kıtalararası ilk organize seyahat olmasının yanı sıra, sonuçları ile dünyanın gelişimini önemli ölçüde etkileyen bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıda ifade edilen durumların keza yeni ve yakın çağlarda değişmediği ifade edilebilir. Buradan hareketle, turizm olgusunun nasıl geliştiği hususuna cevap aranmaya çalışılmış ve özellikle dünyadaki konjonktürel değişmelerin, teknolojik gelişmelerin ve kültürel değişimlerin yaşanmasına paralel olarak turizmin de değiştiği görülmüştür. Bununla birlikte, Turizm ulaşım araçlarında ve insanların refah seviyelerinde meydana gelen artış sonucunda ortaya çıkan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırmada bir diğer cevap aranan soru ise turizmin neden ortaya çıktığı olmuştur. Bu noktada başta seyahat olmak üzere, turizm amaçlı faaliyetlerde de insanı güdüleyen en temel faktörlerin içsel faktörler olduğu ifade edilmiştir. Zira, insan her dönemde, yaşadığı çevreyi keşfetme arzusu duymuştur. Ayrıca, insandaki merak duygusunun da seyahat isteğini körüklediği ve bunun sonucunda da bireyin seyahat davranışı gösterdiği anlaşılmıştır. Ancak turizmin gelişimi ve ortaya çıkışının nedeni yalnızca insanların içinde var olan keşfetme ve merak duygusu değildir. Bunun yanında dışsal faktörler olarak ifade edilen hususların da turizmin ortaya çıkışından önemli ölçüde etkisinin olduğunu ifade etmek gerekir. Zira sanayi devrimi ile birlikte çalışma koşulları ağırlaşmasa insanlardaki dinlenme ihtiyacı belki de bu kadar ortaya çıkmayacaktı.

Sonuç olarak turizm olgusu, gerek dünyanın içinde bulunduğu durum, gerekse bireylerin psiko-sosyal durumları olmak üzere farklı değişkenlerin de etkisiyle ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Şüphesiz ki bu araştırmada kısıtlar söz konusu olmuştur. Bu bağlamda, turizmin tarihsel gelişim süreci irdelenirken, tarih kaynaklarının incelenmesinin ve yorumlanmasının bir turizm akademisyeni gözüyle zor olduğunu belirtmek gerekir. Turizmin tarihsel süreci ve dünyada turizmi etkileyen tarihsel olayların turizm üzerindeki etkileri, tarih araştırmacıları ile birlikte yürütülecek araştırmalarla daha sağlıklı ve detaylı bir biçimde irdelenebilecektir.

8. KAYNAKÇA

- Ahipaşaoğlu, H. Suavi (2006), “Turizmde Rehberlik”, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Ahipaşaoğlu, H. Suavi ve İrfan ARIKAN (2003), “Seyahat İşletmeleri Yönetimi ve Ulaştırma sistemleri”, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Akan, Yusuf ve Cem Işık, (2009), “Yabancı Ziyaretçi Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Etkisi (1970-2007)”, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt 20, Sayı 2, s.197-203.
- Aktaş, Cengiz, (2005), “Türkiye’nin Turizm Gelirini Etkileyen Değişkenler İçin En Uygun Regresyon Denklemine Belirlenmesi”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, s.163-174.
- Avcıkurt, Cevdet (2009), “Turizm Sosyolojisi, Genel ve Yapısal Yaklaşım”, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Aydın, Hasan (2007), “Akdeniz Uygarlıkları” içinde “Uygarlık Tarihi”, Editör: İ. GÜVEN, Pegem Yayıncılık, Ankara.
- Bahar, Ozan ve Ercan Baldemir, (2007), “Uluslararası Ticaret ile Uluslararası Turizm Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 9, Sayı 4, s.55-66.
- Barutçugil, İsmet Sabit (1982), “Turizm İşletmeciliği”, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa.
- Burkert, A. J. and S. MEDLIK (1988), “Tourism, Past, Present and Future”, English Language Book Society.
- Chaunu, Pierre (2000), “Aydınlanma Çağı Avrupa Uygarlığı”, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir.
- Çalışkan, Burak (2007), “Mezopotamya Tarihi ve Uygarlığı”, içinde “Uygarlık Tarihi”, Editör: İ. GÜVEN, Pegem Yayıncılık, Ankara.
- Çeken, Hüseyin, (2008), “Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, s.293-306.
- Çıvgın, İzzet ve Remzi YARDIMCI (2007), “İlk Çağ Tarihi”, Maya Akademi, Ankara.
- Freeman, Charles, “Mısır, Yunan ve Roma, Antik Akdeniz Uygarlıkları”, Çeviren: Suat Kemal Angı, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Goeldner, Charles R. and RITCHIE, J. R. Brent (2009), “Tourism, Principles, Practies and Philosophies” Eleventh Edition, John Wiley SONS. Inc.
- Gül, Muammer (2010), “Orta Çağ Avrupa Tarihi”, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Gülbahar, Onur, (2009), “Turizmin Bölgearası Gelişmişlik Farklılıklarını Gidermedeki Rolü (Türkiye Örneği)”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 23, Sayı 1, s.19-47.
- Gürdal, Mehmet (1995), “Turizm Ulaştırması”, Karınca Matbaası, İzmir.
- Güven, İsmail (2007), “Tarih ve Uygarlık Tarihi”, içinde “Uygarlık Tarihi”, Pegem Yayıncılık, Ankara.
- Hornung, Erik (2004), “Mısır Tarihi”, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Karaman, Sebahattin ve AVCIKURT, Cevdet (2007), “Turizmin Sosyolojik Etkileri”, I. Ulusal Türkiye Turizmi Kongresi, 7-8 Eylül 2007, Sakarya Üniversitesi, Karasu Meslek Yüksekokulu, ss.419-432.

- Kızılgöl, Özlem ve Erman Erbaykal, (2008), “Türkiye’de Turizm Gelirleri ile Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Nedensellik Analizi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 13, Sayı 2, s.351-360.
- Kozak, Nazmi, M. Akoğlan Kozak ve M. Kozak (2001), “Genel Turizm-İlkeler, Kavramlar” Detay Yayıncılık, Ankara.
- Kramer, Samuel Noah (2002), “Sümerler”, Çev: Özcan Buze, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Mcneill, William H. (2008), “Dünya Tarihi”, Çev: Alaaddin Şenel, İmge Kitabevi, Ankara.
- Memiş, Ekrem (2006), “Eskiçağ Medeniyetler Tarihi”, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Öztürk, Yüksel ve İrfan Yazıcıoğlu, (2002), “Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Alternatif Turizm Faaliyetleri Üzerine Teorik Bir Çalışma”, *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, s.183-195.
- Sarı, Yaşar ve Cihan Seçilmiş, (2010), “2008 Yılı Finansal Ekonomik Krizin Türkiye Turizm Sektörüne Yansımaları Üzerine Bir Araştırma”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, s.191-204.
- Sivas, Hakan (2008), “Eski Mısır Tarihi ve Uygarlığı” içinde “Uygarlık Tarihi” Editör: Taciser SİVAS, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Yayın No: 918.
- Tanilli, Server (2006), “Uygarlık Tarihi”, Alkım Yayınları, İstanbul.
- Toskay, Tunca (1978), “Turizm, Turizm Olayına Genel Yaklaşım”, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Yayını, Yayın No: 431, İstanbul.
- Unur, Kamil, (2004), “Turizmin Ekonomik Etkilerinin Ölçülmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 6, Sayı 4, s.114-142.
- Usta, Öcal (2002), “Genel Turizm”, Anadolu Matbaacılık, İzmir.
- World Tourism Organization (2012), “Tourism Highlights”, UNWTO, Publications.
- Zengin, Burhanettin (2009), “Seyahat İşletmeleri”, “Turizm İşletmeleri” Editörler: B. Zengin ve Ş. Demirkol, Değişim Yayınları, İstanbul.